

Rize ve Yöresi Ağızlarındaki /+ka/ Eki Üzerine

On the /+ka/ Suffix in the Dialects of Rize and the Surrounding Areas

Dr. Öğr. Üyesi Serap EKŞİOĞLU¹

Süreç/History

Geliş/Submitted: 01/04/2026
Kabul/Accepted: 04/06/2026
Yayın/Published: 25/09/2026

İntihal/Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder. / The author(s) declares that have no competing interests.

Telif Hakkı/Copyright

Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0) license.

Öz

Küçültme ekleri, Türkçenin en eski dönemlerinden günümüze kadar varlığını sürdüren sadece Türkçeye özgü olmayıp dünya dillerinin çoğunda görülen eklerdir. Bu ekler genellikle isim ve sıfat türündeki sözcüklere eklenerek başlangıçta sadece fizikî küçültmeyi belirtirken zamanla bu işleve bağlı olarak duygusal yakınlığı da ifade eden “sevgi, merhamet, şefkat, bağlılık, seslenme/hitap ya da alay, küçümseme” işlevlerini de kazanmışlardır. Bu eklerden biri de isim ya da sıfat kök ve gövdelerinden ait olduğu kökün anlamı ile bağlantılı yeni sözcükler türeten isimden isim yapan /+GA/ ekidir. Türkiye Türkçesi yazı dilinde görülmeyip tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinde, /+ka/ şekliyle Türkiye Türkçesi ağızlarından başta Rize olmak üzere bazı kuzeydoğu grubu ağızlarında ve /+ko/ şekliyle de bazı doğu grubu ağızlarında işlek olarak kullanılmaktadır. Ek, Rize ağzında birkaç örnekte k > ç ses değişimiyle (damaksillaşma) /+ça/ şeklinde de görülmektedir. Bu çalışmada /+ka/ ekinin Rize ve yöresi ağızlarındaki kullanımını işlevlerine göre tespit ederek değerlendirmek amaçlanmıştır. Buna bağlı olarak tarama ve derleme yöntemiyle Rize ve yöresi ağızlarında /+ka/ ekiyle türetilmiş 89 sözcük tespit edilmiştir. Buna göre ekin işlevleri, bu sözcüklere kattığı anlam değerleri yönünden “1. Kişi ve akrabalık adlarına eklenerek sevgi, şefkat, samimiyet, merhamet ve buna bağlı olarak hitap/seslenme ifadesi taşıyan isimler türetir. 2. Eklendiği eşya isimlerine gelecek o eşyanın boyut olarak küçüklüğünü ifade eden yeni isimler türetir. 3. Hayvan isimleri yapar. 4. Bitki isimleri yapar. 5. Nitelik, benzerlik, yakınlık ifade eden sıfatlar ve zarflar türetir. 6. İsimlerden yeni isimler türetir.” olmak üzere 6 grupta sınıflandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi ağızları, Morfoloji, Küçültme eki, Rize ağzı, /+ka/ eki.

Abstract

Diminutive suffixes, which have existed in Turkish from its earliest periods to the present day, are not unique to Turkish but are found in many languages around the world. These suffixes are generally added to nouns and adjectives, initially indicating only physical diminution, but over time they have also acquired functions expressing emotional closeness such as “affection, compassion, tenderness, loyalty, addressing/calling, or even mockery and contempt.” One of these suffixes is the nominal /+GA/ suffix, which forms new words from noun or adjective roots and stems, establishing a semantic connection with the meaning of the original root. The suffix is not found in the written language of Turkish in Türkiye, but it is frequently used in historical and contemporary Turkish dialects, particularly in some northeastern group dialects, especially Rize, in the form of /+ka’/, and in some eastern group dialects in the form of /+ko’/. In a few examples in the Rize dialect, the suffix appears with the k>ç sound change (palatalization) as /+ça’/. This study aims to identify and evaluate the use of the suffix /+ka/ in the dialects of Rize and its surrounding areas based on its functions. As a result of data collected through survey and compilation methods, a total of 88 words derived with the suffix /+ka/ have been identified in these dialects. Accordingly, the functions of the suffix have been classified into six groups in terms of the semantic values it imparts to these words: 1. It forms nouns expressing affection, compassion, intimacy, and mercy—thus also functioning as terms of address—by attaching to personal names and kinship terms. 2. It derives new nouns indicating the small size of objects when attached to names of inanimate entities. 3. It forms animal names. 4. It forms plant names. 5. It derives adjectives and adverbs expressing quality, similarity, or proximity. 6. It derives new nouns from existing nouns.

Keywords: Turkish dialects, Morphology, Diminutive suffix, Rize dialect, /+ka/ suffix.

Atıf için (to cite): Ekşioğlu, S. (2026). Rize ve yöresi ağızlarındaki /+ka/ eki üzerine. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(3), 899-914. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.1921359>

¹ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Rize/Türkiye. E-posta: serap.eksioglu@erdogan.edu.tr.

Giriş

Dil bir yandan geleneği sürdürürken diğer bir yandan da sosyal, kültürel, ekonomik, coğrafi, siyasi vb. çeşitli etkenlerin zorlamasıyla sürekli bir değişim/dönüşüm geçirir. Her doğal dil kendi içinde farklı yönlerden büyük bir çeşitlilik ve ayrılaşma içerir (Vardar, 2001, s. 19). Dil, sürekli bir değişim/dönüşüm içinde olduğundan dildeki sözcükler ve ekler de buna bağlı olarak değişim/dönüşüm geçirir. Böylece iletişim sürecinde zamanla sözcükler farklı anlamlar yüklenirken ekler de anlamdan etkilenip farklı işlevler kazanırlar. Bu, dilin doğasından kaynaklanan olağan bir durumdur. Türkçede bu durumu en güzel örnekleyen eklerden biri de küçültme ekleridir.

Küçültme ekleri, Türkçenin en eski dönemlerinden günümüze kadar varlığını sürdüren sadece Türkçeye özgü olmayıp dünya dillerinin çoğunda görülen, fiziksel küçüklüğün yanında konuşurun duygusal yakınlığını da ifade eden eklerdir. İsim ve sıfat türündeki sözcüklere eklenerek başlangıçta sadece fizikî küçültmeyi ifade ederken zamanla bu işleve bağlı olarak duygusal yakınlığı belirten sevgi, merhamet, şefkat, yakınlık/bağlılık ya da alay, küçümseme, seslenme/hitap işlevlerini de kazanmışlardır. Ayrıca zarflara gelerek sıfat veya fiildeki belirtme veya nitelendirme değerini küçültürler. Bu eklerden biri de isim ya da sıfat kök ve gövdelerinden ait olduğu kökün anlamı ile bağlantılı yeni sözcükler oluşturan isimden isim yapan /+GA/ ekidir. Eklendiği sözcüğe genellikle “küçültme, sevgi, merhamet” anlamlarını katar. Bu işlevi, genel Türkçedeki birçok Türk dil grubunda görülmektedir. Bu durum da ekin çok eski bir ek olduğunu göstermektedir (Ayazlı, 2017, s. 715).

Ek, tarihî Türk lehçelerinde “küçültme, sevgi, merhamet” gibi işlevleriyle /+ga/, /+ge/, /+ka/, /+ke/ olarak dört şekilde görülmektedir. Çağdaş Türk lehçelerinde de ek, benzer işlevlerle fakat farklı şekillerle karşımıza çıkmaktadır. Kıpçak grubu Türk lehçelerinin çoğunda görülen ek; Karakalpakça, Başkurtça, Tatarcada /+kAy/; Kazakça ve Kırgızcada /+kA/ şeklindedir. Oğuz grubu Türk lehçelerinden Türkmencede /+kA/; Çağatay grubu Türk lehçelerinden Özbekçede /+ga/, /+gä/, Yeni Uygurcada /+ke/; Sibiry grubu Türk lehçelerinden Altaycada /+gay/, /+kA/, Sarı Uygurcada /+ka/, Tuvacada /+kım/ (< *ava+ka+ım* “+Im 1. tekil kişi iyelik eki”), Yakutçada /+ke/, /+kke/ şeklindedir. Türkiye Türkçesi yazı dilinde görülmeyip /+ka/ şekliyle Türkiye Türkçesi ağızlarından başta Rize ağızı olmak üzere Trabzon, Artvin gibi kuzeydoğu grubu ağızlarında ve genellikle /+ko/ şekliyle de Elazığ, Erzurum gibi bazı doğu grubu ağızlarında işlek olarak kullanılmaktadır. Bu ağızlarda çoğunlukla yakın akrabalık (*anne, baba, dede, teyze...*) ve şahıs adlarından “küçültme, sevgi, merhamet, samimiyet” bildiren isimler yapar. Buna bağlı olarak “hitap/seslenme” işlevi de üstlenmektedir. Ayrıca çocuk dilinde de işlek olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Küçük çocukların iletişimlerinde kullandıkları temel sözcüklerde (*anne, baba, mama, dede, vb...*) yer almakla birlikte çocuklar hakkındaki konuşmalarda onların sevimli, masum ya da sevgi dolu olmalarından kaynaklı olarak bazı sözcüklere getirildiği görülmektedir.

/+ka/ eki, Rize ve yöresi ağızlarında çeşitli işlevlerle yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Ek, Rize ağızında çoğunlukla /+ka/ şeklindedir. Türkiye Türkçesi ağızları, Türkçenin zenginliğini ortaya koyan önemli göstergelerden biridir. Kuzeydoğu grubu ağızları arasında yer alan Rize ağızı, ölçünlü Türkiye Türkçesinden ve diğer Türkiye Türkçesi ağızlarından bazı ses, şekil ve söz dizimi yönünden farklılıklar göstermektedir. Leyla Karahan (2022, s. 1) tarafından kuzeydoğu grubu ağızları içinde gösterilen Rize ağızı, bölgenin etnik yapısını şekillendiren karışımlar, bazı kalıplaşmalara yol açan coğrafi konumu ve sosyal kültüre yön veren tarihî süreciyle (Günay, 2003, s. 2) diğer Türkiye Türkçesi ağızlarından ayrılmaktadır.

Rize ağızı üzerine araştırmacıların çeşitli sınıflandırmaları bulunmaktadır: Ahmet Caferoğlu, Türkiye Türkçesi ağızlarını dokuz ağız bölgesi olarak incelediği çalışmasında Rize ağızını Erzurum, Trabzon, kısmen Rize ağızları bölgesi başlığı altında vermiştir (1946, s. 67). 1959’da *Fundamenta*’da yayımlanan makalesinde ise Türkiye Türkçesi ağızlarını altı ağız bölgesi olarak belirlemiş ve Rize ağızını Kuzeydoğu ağızları (Samsun’dan Rize’ye kadar) başlığında değerlendirmiştir (1959, s. 239). Turgut Günay ise Rize ağızını beş alt ağız bölgesine ayırarak bir sınıflandırma denemesi yapmıştır (2003, s. 28-31): 1. ağız bölgesi: Merkez, Kalkandere, İkizdere, İkizdere-Güneyce, İyidere, Çayeli-Büyükköy, Der pazarı, Gündoğdu, Güneysu, 2. ağız bölgesi: Çayeli Merkez ve yakın çevre 3. ağız bölgesi: Çamlıhemşin, Pazar-Ortaköy (Hemşin) ve köyleri 4. ağız bölgesi: Çayeli-Kaptanpaşa ve köyleri, 5. ağız bölgesi: Pazar, Ardeşen, Fındıklı, Arhavi, Hopa.

Bir geçiş bölgesi niteliği taşıyan Rize’deki yerel ağız, başka coğrafi bölgelerden, aynı grupta yer aldığı Trabzon, Artvin, Arhavi, Hopa, Borçka’dan ses, şekil ve söz varlığı hususunda farklılıklar göstermektedir. Bunun yanında daha dar bir coğrafi konum olarak ilçeleri ve köyleri arasında bile ağız

farklılıkları görülmektedir ancak bu durum komşu illerle ya da sınır komşu ülkelerle hiç benzerlik olmadığı anlamına gelmez. Nitekim ticaret, ulaşım ve ekonomik etkenler, ağızlar arası benzerliklerin ve komşu ülkelerle ortak söz varlığının oluşumunda önemli bir etkiye sahiptir.

1. Amaç ve Yöntem

Bu çalışmada /+ka/ ekinin Rize ve yöresi ağızlarındaki kullanımını işlevlerine göre tespit ederek değerlendirmek amaçlanmıştır. Buna bağlı olarak çalışmada önce /+ka/ eki ile ilgili literatür çalışması yapılarak söz konusu ekin yapısı ve işlevleri ile ilgili daha önceden yazılmış yerli ve yabancı Türkologların görüşleri belirtilmiştir. Ardından ekin tarihî süreçteki gelişimini ve işlekliğini ortaya koymak için tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki, bazı Slav ve Kafkas dillerindeki kullanımı ve işlevleri belirlenip bu ekle türetilmiş sözcüklere örnekler verilmiştir.

Çalışmada tarama ve derleme yöntemi kullanılmıştır. Tarama yöntemiyle *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*’nün (DS) tüm ciltleri, Turgut Günay’ın *Rize İli Ağızları* (RİA), Ahmet Caferoğlu’nun *Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, Özhan Öztürk’ün *Karadeniz Ansiklopedik Sözlük* (I.-II. Cilt) (KAS) adlı çalışmaları başta olmak üzere Rize ağızı üzerine hazırlanmış bazı müstakil ve yerel çalışmalar taranmıştır. Derleme yöntemiyle de Rize ve yöresindeki birçok kaynak kişiyle görüşülmüştür. Çalışmanın sonunda bu kaynak kişilerin listesi verilmiştir. Derleme için Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu’ndan 25/03/2026 tarihli ve 2026/142 sayılı etik kurulu izni alınmıştır.

Rize ve yöresi ağızlarındaki tarama ve derleme yöntemiyle /+ka/ ekiyle türetilmiş sözcükler toplanmış ve ekin bu sözcüklere kattığı anlam değerlerine göre: “1. Kişi ve akrabalık adlarına eklenerek sevgi, şefkat, samimiyet ve merhamet ve buna bağlı olarak hitap/seslenme ifadesi taşıyan isimler türetir. 2. Eklendiği eşya isimlerine gelerek o eşyanın boyut olarak küçüklüğünü ifade eden yeni isimler türetir. 3. Hayvan isimleri yapar. 4. Bitki isimleri yapar. 5. Nitelik, benzerlik, yakınlık ifade eden sıfatlar ve zarflar türetir.” 6. İsimlerden yeni isimler türetir.” olmak üzere altı işlevi tespit edilmiştir. İncelemede tespit edilen örnek sözcükler, alfabetik olarak sıralanmış ve yukarıda zikredilen çalışmalardan alındıysa ilgili sözcüğün açıklamasının sonunda çalışmanın adı kısaltılarak belirtilip geçtiği sayfaların sayfa numarası verilmiştir. Derleme yoluyla tespit edilen sözcükler ise hangi kaynak kişiden derlendiyse parantez içinde “KK 1, KK 2, KK 3” şeklinde gösterilmiştir. Örnek sözcüklerin imlası değiştirilmemiş, olduğu gibi verilmiştir. Her iki yöntemle aynı örnekler tespit edilmişse kaynak kişilerin ilgili örnekleri kullanımı ve bunlara verdikleri anlamlar dikkate alınmıştır.

2. /+ka/ Eki Üzerine Görüşler

İsimlere ya da sıfatlara gelerek isimden isim yapan, küçültme ve sevgi eki olan /+ka/ ekinin yapısı ve işlevleri üzerine Türkoloji araştırmalarında çeşitli görüşler mevcuttur. Ekin yapısı hakkında ortak bir görüş yoktur. Martti Räsänen, ekin yapısı hakkında /+kAy/, /+kA/ küçültme eki ile /+y/ hitap/seslenme ekinin birleşmesinden oluştuğu yönünde açıklama yaparken (1957, s. 101), Nikolay Baskakov, /+kA/ ekini sevgi ifade eden /+kAy/, /+Ay/, /+y/ ekleri arasında göstermiştir (1958). Andrey N. Kononov, /+kA/, /+kI/, /+kAy/ eklerinin Türk dillerinde genellikle akrabalık bildiren isimlere gelerek küçültme ve sevgi bildiren isimler yaptığını, Ouyrotça *ane+ke* “annecik”, “ebe”, Taranca *änä+gä* “anne”, “annecik”, “üvey anne”, Teleütçe *ana+ka* “büyük anne”; Kazakça *ana+kay* “annecik”, “sütanne”, Özbekçe *äna+ga* “sütanne” gibi dillerden örnekler vererek ifade eder (1968, s. 85-88).

Sir G. Clauson, DLT’de (III/212) akrabalık bildiren isimlerin sonuna gelerek “acıma, sevgi” ifade eden /+kI/ (*anaki* “anacağım”, *ataki* “babacağım”) ekini, *ata:ki* maddesinde yaptığı açıklamalarla akrabalık adlarına eklenerek “saygı” ifade eden ek olarak değerlendirmiştir (1972 s. 48). Ayrıca /+kA/ ekini isimden isim yapan ek olarak vererek ekin /+kiye/ veya /+kine/² ekinin büzülmesi sonucunda oluşmuş olabileceğine değinmiştir (1972, s. XI). Marcel Erdal, *kurtga* “yaşlı kadın” *avıçga* “yaşlı adam” kelimelerinin sonundaki /+gA/ ekinin bitki ve hayvan adları türeten /+gA/ ekiyle aynı anlamsal işleve sahip olmadığını ileri sürerken sonu /+gA/ ile biten böcek, kuş ve küçük hayvan isimlerinin de fazla olduğunu belirtmektedir (1991, s. 83-84).

Annemarie v. Gabain, /+ka/, /+kä/ ekinin içerdiği sesler bakımından yaklaşma hâli eki ile aynı olduğunu ve Eski Türkçede sadece *başka* “başka” (*baş* “baş”), *ürkä* “daima” (*ür* “uzun müddet”)

² Ercan Alkaya da “Eski Türkçede -qıña Ekinin Türk Lehçelerinde ve Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Kullanımı Üzerine” başlıklı yazısında Eski Türkçede bir küçültme eki olan +qıña/+kine/+kie ve türevlerinin Türk lehçelerinde ve Türkiye Türkçesi ağızlarındaki kullanımı, işlevi, görünümü hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir.

sözcüklerinde görüldüğünü ifade eder (2007, s. 45). Kemal Eraslan da /+ğa /, /+ge/, /+ka/, /+ke/ biçimleriyle verdiği ekin isimden isim yapan ek olduğunu ve *çekürke* “çekirge”, *kösürgke* “köstebek”, *kumursga* “karınca” gibi bazı hayvan isimlerinde görüldüğünü (2012, s. 97), Talat Tekin, eki verme, bulunma durumu eki olarak tanımlayarak ekin Eski Türkçede yalnızca *arka* “arka geri” (< *ār; krş. *art* “dağ yolu, dağ bel” Mo. *aru* “geri, arka”) sözcüğünde görüldüğünü belirtirler (2000, s. 83). Mustafa Kaçalın, /+GA/ olarak verdiği ekin küçültme eki olduğunu, Eski ve Orta Türkçede işlek olmadığını belirterek *Kutadgu Bilig* ve *DLT*’de geçen *awıçga* “yaşlı adam, ihtiyarcık”, *kurt+ga* “ihtiyar kadın”, *siğir+ke* “sinircik”, *yip+ke* “iplik”, *kumursga* “karınca” gibi örnekleri verir (2011, s. 893).

Ahmet Caferoğlu, “ÇAYKA’dan ŞAYKA’ya” adlı çalışmasında *çay+ka/şay+ka* (“çaylara mahsus küçük donanma gemisi”) örneğinden hareketle /+kA/ ekinin bir “küçültme ve okşama” eki olduğunu, birçok Türkoloji araştırmacısının da bu görüşü savunduğunu, ekin diğer Türk ağız ve lehçeleri için de aynı değeri taşıdığını ifade eder (1970, s. 11).

Andreas Tietze, /+kA/ ekinin Slav dillerinden geldiğini ifade ederek bu ekin akrabalık isimlerine gelen bir küçültme eki olduğunu ileri sürer. Slav dillerinin Türkçedeki en sık rastlanılan unsurlarından biri olduğunu vurgulayarak *ayka/hayka*, *babka*, *babuşka*, *canka* gibi örnekleri verir. Ayrıca bu şekildeki akrabalık ifadelerinin hitap ederken /+ko/ şekliyle çoğunlukla duygulu, okşayıcı bir ifadeyle *anaçko*, *babiko*, *caniko*, *ciciko* örneklerinde olduğu gibi ünlem hâline geçtiğini belirtir (2016, s. 293, 419).

Efrasiyab Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları* adlı çalışmasında Erzurum ağızlarındaki ekin diğer bir şekli olan /+ko/ (*ağako* “ağacığım”, *bacıko* “bacıcığım”)’yu bir sevgi ve küçültme eki olarak tanımlayarak ekin çağırma eki /+li/ ile birleşerek /+koli/ (*anaçoli* “hey, anneciğim!”, *babaçoli* “hey, babacığım!”) şeklinde de kullanıldığını ifade eder. Elazığ/Şahsuvar Köyü ağızında da *babıkko* “babacığım”, *canıkke* “canım, sevgilim” anlamında kullanılan sözcükler mevcuttur (1995, s. 241). Turgut Günay, *Rize İli Ağızları* adlı çalışmasında /+ka/ ekinin genellikle kişi ve akrabalık adlarına geldiğini ve küçültme işlevinde kullanıldığını belirtir: *Ali+ka*, *dede+ka*, *nene+ka* gibi (2003, s. 105). Ali Ulvi, /+ko/ ekinin DLT’de geçen /+k/’yla köken olarak aynı olduğunu ve bu ekin *Emko* “Emine”, *Hasko* “Hasene”, *can(i)ko*, *şışko* gibi genellikle özel isimlere, sıfatlara ve bazı isimlere geldiğini ileri sürer (Deny, 2012, s. 488).

Günay Karaağaç, akrabalık adlarında görülen /+kA/, /+çA/, /+m/ gibi yapıların dişilik veya küçültme eki olarak değerlendirilmesini kabul etmeyip bunların ek olmadığını, çeşitli unvan ve akrabalık adlarının yıpranmış şekilleri olduğunu ifade eder. Ayrıca Macarcadaki /+ka/, /+ko/ küçültme eki ile Fincedeki /+kka/ küçültme ekini Türkçe küçültme eki /+k/ ve onun Altayca eşleri ile paralellik gösteren ekler olarak değerlendirir (2009, s. 235-237, 239). Choi, ekin Moğolca, Tunguzca ve Korecede de küçültme işlevinde kullanıldığını bildirir (2010, s. 30).

Sinan Uyğur, /+(A)y/, /+(I)y/, /+A/, /+GAy/, /+GOy/, /+GA/, /+GO/, /+hA/, /+AgAy/ eklerinin tarihî süreçte birbirinden ayrılıp farklılaşmış olsa da yapı, işlev yönünden birbiriyle ilişkili olduklarını ve ekin aslının /+GAy/ olabileceğini belirtir. Buna kanıt olarak bu yapının yazılı Moğolcada da /+kAi/ şeklinde olduğunu göstererek ekin Moğolcadan alıntı olabileceğini ileri sürer (2017, s. 464).

Ferdi Güzel, /+ka/ ekini, /+ko/, /+go/ ekiyle benzer ek olarak kabul edip aynı başlıkta vermiştir. Ekin akrabalık bildiren isimlere gelerek küçültme ve sevgi ifade eden isimler yaptığını ifade eder. Güzel, birçok araştırmacının tersine komşu dillerde de benzer ses ve işleve sahip ekler olduğu için bazı kelimelerde yabancı eklerin bulunması ve ekler arasında bir karışmanın olması mümkünse de Türk coğrafyasının çoğu yerinde görülen bu eki yabancı bir kaynağa bağlamamak gerektiğini savunur. Ekin /+kAy/ küçültme ekindeki /y/ sesinin erimesiyle oluştuğunu, /+ko/ şeklinin de bu ekin ünlüsünün yuvarlaklaşması sonucu ortaya çıktığını ileri sürer (2019, s. 178-179). İsa Sarı, “Esas (Birincil) Küçültme Ekleri” başlığı altında verdiği -[< Ø]/(i)ko ekini açıklarken /+ka/ ekinde de söz etmiştir. Sarı, çeşitli araştırmacıların görüşlerini de vererek /+ka/, /+ko/ ekinin DLT’de tanıklanan ve bazı akrabalık adlarına eklenerek “sevgi, yakınlık, saygı, şefkat” gibi işlevleri karşılayan ve aynı zamanda seslenme bildiren /+k/ eki (*anaki* “ey anacığım”, *ataki* “ey babacığım”) ile de ilgisi olduğunu belirtir (2020, s. 166).

Yukarıda ifade edilen görüşler dikkate alındığında Türkologlarca en temel işlevi küçültme eki olarak değerlendirilen /+ka/ ekinin işlevleri hakkındaki görüşleri dört maddede değerlendirmek mümkündür:

1. Bitki ve hayvan isimleri türeten ektir.
2. Sadece akrabalık isimlerine gelen sevgi ve küçültme ekidir.

3. Verme, bulunma durumu ekidir.

4. Özel isimlere, sıfatlara ve bazı isimlere gelen ektir.

Ekin tarihî süreçteki yapısını, işlevlerini, işlekliliğini anlamak için tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki ve kullanımı tespit edilen bazı dillerdeki durumuna bakmak gerekir. Buna göre:

2.1. Tarihî Türk Lehçelerindeki Durumu

Ek, tarihî Türk lehçelerinde /+ga/, /+ge/, /+ka/, /+ke/ olarak dört şekilli olup işlek değildir. Genel olarak küçük hayvan isimlerinde, akrabalık terimlerinde ve nitelik ifade eden birkaç sözcükte görülmektedir:

Eski Türkçede işlek olmayıp genellikle hayvan isimleri, nitelik bildiren isimler yapar. Göktürkçede köbür+ge “davul”, Uygurcada *aviç+ga* “çok yaşlı adam”, *ķoburķa* “alaca kuş/baykuş”, *ķurtķa~kartķa~kurta* “yaşlı, ihtiyar kadın” *siķir+ķa* “küçük kırı, ince ip”, *yip+ķa* “ince/küçük ip” (Wilkens, 2021, s. 84, 388, 426, 616, 905) gibi sözcüklerde görülür. Karahanlı Türkçesinde isimlere gelerek genellikle hayvan ve bitki isimleri yapar. Ayrıca nadiren sevgi, merhamet; seslenme işlevi de üstlenmektedir. Ekin bu işlevine ilk olarak Karahanlı Türkçesinde rastlanılmaktadır. Ek, DLT’de “sevgi eki” olarak ifade edilip /+kɨ/ şekliyle *ataki* “ey babacığım” *anaki* “ey anneciğim” olarak iki sözcükte geçmektedir (Ercilasun vd., 2018, s. 439). Bunun yanında *awıķķa~awuķķa~awuķķa~awıķķa* “yaşlı adam, kocamış kişi”, *ķanķar+ķa* “serçe kuşu”, *ķekür+ge~ķäkürt+ķä* “çekirge”, *ķarınķķa* “karınca” (Ünlü, 2012, s. 75, 176, 179, 363) gibi örneklerde görülmektedir.

Harezm Türkçesinde *abuş+ķa~abuş+ķa~abuş+ķa* “yaşlı adam, ihtiyar”, *köle+ge~kölet+ke~köl+ge~köl+gey~köli+ge* “gölge”, *ķumursķa~ķumursķa* “karınca” (Ünlü, 2012, s. 22, 81, 341, 353, 466) gibi birkaç sözcükte görülmektedir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *abuş+ķa~abişķa* “yaşlı, ihtiyar”, *köle+ge~kölet+ke~köl+ge~köl+gey~köli+ge* “gölge”, *ķurtķa* “yaşlı kadın”, *tiz+ge* “dizlik, çorap bağı” (KTS, 2019, s. 1, 25, 157, 164, 278).

Çağatay Türkçesinde bazı hayvan ve akrabalık isimlerinde görülür: *abuş+ķa* “eş, zevç, hanım, yaşlı, koca”, *ine+ge~ine+ke~ene+ke* “küçük kardeş, sütanne”, *ķarınķ+ķa* “küçük karınca”, *ķurt+ķa~ķurt+ķa* “ihtiyar kadın”, *saķirt+ķa* “çekirge”, *ata+ge* “atabek, lala” (< *ata+ke* < *atya* < Mo. *eke*), *ēne+ge* “mürebbiye, sütanne, ebe” (*ana+ke* < *anya* < Mo. *eke*) *aba+ga* “babanın büyük veya küçük erkek kardeşi” (Mo. *aba+ga* < *abu+ga*) (Kaçalın, 2011, s. 893, 903, 935).

Eski Anadolu Türkçesinde işlek bir ek değildir: *gölge*, *saķırķa* “kene” gibi örneklerde görülür (TS, 2009, s. 1739, 3256).

2.2. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Durumu

Yapılan kaynak taramaları sonucu ekin çağdaş Türk lehçelerinde işleklik kazandığı, özellikle en yaygın kullanım alanını Kıpçak grubu Türk lehçelerinde bulduğu tespit edilmiştir:

Kıpçak Grubu Türk Lehçeleri: Bu gruptaki lehçelerin çoğunda görülen ek, /+qAy/, /+kAy/, /+ke/ şeklindedir. Genellikle yakın akrabalık isimlerine gelerek küçültme ve sevgi ifadelerini taşıyan isimler yapar. Karakalpakçada *ata+kay* “babacığım, babacık” (< *ata* “baba”), *bala+kay* “yavru, bebek” (Uygur, 2012, s. 555), Başkurtçada *dus+kay* “dostum, arkadaşım”, *kuş+kay* “kuşum”, *bala+gay* “çocuğum, yavrum, evladım”, *äsä+käy* “anneciğim” (Ersoy, 2012, s. 762), Kırgızcada *abiş+ka* “ihtiyar”, *apa+ke* “annecik”, *ata+ke* “babacık, beybaba”, *bay+ke* “ağabey; amca”, *ece+ke* “ablacık”, *ene+ke* “annecik”, *tay+ke* “dayı” (KS, 2011). Kazakçada *ene+ke* “kayınvalide” (< *ene* “kayınvalide”), Tatarcada işlek olmamakla birlikte şu örneklerde görülür: *ata+kay* “baba” *ene+key* “kardeşim, birader, ahbap; gözümlün nuru, canımın içi”, *ķoş+ķay* “kuşcağız”, *ipteş+key* “sevgili dost”, *tuğan+ķay* “kardeşçik”, *en+key* “anacık”, *et+key* “babacık”, *bala+ķay* “çocukcağız” (Öner, 2012, s. 700). *apa+kay* “kadın”, Karaçay-Malkarcada *ata+ka* “baba”, *ana+ka* “anne/annecik”; *ata+kay*, *ana+kay* gibi yakın akrabalık ifade eden sözcüklerde görülür (KMTS).

Oğuz Grubu Türk Lehçeleri: Genellikle /+(y)ka/, /+(y)ke/ şeklinde olan ek, işlek olmamakla birlikte akrabalık isimlerinde görülür: Türkmencede *ene+ke* “dadı” (Baskakov, 1968, s. 789). Gagavuzcada işlev olarak farklı olup kadın meslek isimleri yapan ve bir cinsiyet eki görevi gören /+ka/ eki vardır ancak bunu farklı bir ek olarak değerlendirmek gerekir: *baldıs+ka* “baldız”, *hacı+(y)ka* “hacı

(kadınların saygı rütbesi)", komşu+(y)ka "komşu", Çingene+(y)ka "Çingene", padişah+ka "kraliçe", kolhozçu+(y)ka "çiftlikte çalışan (kadın)", saacı+(y)ka "sağıcı kadın, kız", toplayıcı+(y)ka "toplayıcı", kilimci+(y)ka "halıcı", taukçu+(y)ka "kümes hayvanlarına bakan", pelivan+ka "kadın kahraman" (Özkan, 2012, s. 105).

Çağatay Grubu Türk Lehçeleri: Özbekçede enä+gä "dadı, ebe" sözcüğünde görülmektedir (Dirks, 2005, s. 81), Yeni Uygurcada eni+ke "anneciğim" sözcüğünde rastlanır (YUTS, s. 113).

Sibirya Grubu Türk Lehçeleri: Sarı Uygurcada ani+ka "babaanne, yaşlı kadın", ava+ka "saygı değer (yaşlılar için hitap şekli)", ene+ka "yaşlı kadın" (Malov, 1957). Altaycada ene+ke "1. anacığim, 2. ebe" aba+ka "büyük baba" kuda+gay "1. büyük erkek kardeşin karısının kız kardeşi, 2. dünür, 3. dünürler" (ATS), Tuvacada ava+kım (< ava+ka+ım "+Im 1. tekil kişi iyelik eki") "anneciğim" eji+kım "dostum" (< eji+ke+ım), uğba+kım "ablacığim" (< uğba+ka+ım) (TuvRS), Yakutçada iye+ke "anneciğim", ehe+kke "dedeciğim", ebe+kke "nineciğim" (< ebe "büyük anne, nine") (YakRS).

2.3. Slav Dillerindeki Durumu

Ek, Slav dillerinde de ortak bir küçültme eki olarak kullanılmaktadır. Örneğin Rusça *dziewczynka* ("küçük kız"), Bulgarca *pučka* ("balıkçık"), Slovence *bucika* ("küçük toplu iğne") (Hafizoğlu, 2004, s. 88).

2.4. Kafkas Dillerindeki Durumu

Ek, Gürcücede farklı biçimlerle görülmektedir. Gürcücede küçültme anlamı taşıyan isimler özgün ve oldukça kendine has bir grup oluşturur. /+uk'a/, /+ik'a/, /+k'a/, /+ik'o/ eklerinin yanında çeşitli küçültme ekleri de mevcuttur. Edebî dilde kullanımları nadir olmakla birlikte konuşma dilinde ve lehçelerde oldukça yaygındır. Bu ekler, yalnızca küçültme anlamını değil, aynı zamanda bir özelliğe sahip olmayı, benzerliği ve bununla birlikte konuşanın nesneye karşı tutumunu (sevecenlik, alay, küçümseme, acıma) da ifade eder. Çoğunlukla nesnenin küçüklüğü ve sevecenlik birlikte ifade edilir: *pats'+uk'a* "küçük çocuk". Küçültme biçimi, hem alay hem sevecenliği aynı anda ifade etmektedir: *muncuk'a* "dilsiz" (Chumburidze vd., 2016, s.144).

Gürcü ağızları, küçültme biçimlerinin oluşumu açısından ilginç bir tabloya sahiptir. Söz konusu ağızda küçültme eki isme, sığata, sayı sıfatına ve bazen zarfa eklenir: *pat'ar+uk'a*, "küçücük", *or+uk'a* "ikicik", *amkhel+uk'a* "bu kadarcık". Ağızların aksine, edebî dilde sevgi ve küçültme bildiren sözcüklerin kullanımı azdır. /+ik'/, /+ik'o/ köken bakımından hitap hâli menşeli bir ektir; günümüzde bir türetme eki işlevindedir; sevgi ve küçültme bildiren sözcükleri türetmek için kullanılır: *data-datik'o* ("kızkardeşciğim"), *şvili-şvilik'o* ("çocukcuğum"). Söz konusu ekler, anlamı küçüklük, sevecenlik veya alay ifade etmeyen isimlere de eklenebilir: *(r'qvi+uk'a* "kurşun", *tumn+ik'a* "para birimi", *bodz+uk'a* "direk", *ğam+uk'a* "gece") (Ğloni, 1964, s. 96).

Kafkas dillerinden kabul edilen Avarcada -yaygın olmamakla birlikte- küçültme eki olarak /-ako/, /-ik'o/, /-k'o/ eklerine rastlanılır. Örneğin *vatsaako* "küçük erkek kardeşçik" (*vatsa* "erkek kardeş"), *ğalako* "perçem, saç tutamı" (*ğala* "saç örgüsü"), *iasik'o* "kız figürlü oyuncak bebek" (*ias* "kız evlat"), *vasik'o* "erkek figürlü oyuncak bebek" (*vas* "erkek evlat") (Çikobava ve Tsertsade, 1962, s. 173).

Buna göre yukarıdaki değerlendirmeler dikkate alındığında /+ka/ eki; /+ğa/, /+ge/, /+hA/, /+kAY/, /+kkA/, /+uk'a/, /+ik'a/, /+k'a/, /+ako/, /+ik'o/, /+k'o/, /+(i)ka/, /+(i)ke/, /+(y)ka/, /+(y)ke/ gibi farklı biçimleriyle tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde, bazı Slav ve Kafkas dillerine ait ağızlarda üç ana işlevle karşımıza çıkmaktadır:

1.Genellikle akrabalık isimlerine gelerek sevgi, merhamet ifadesinin yanında seslenme işlevi üstlenir.

2.Sıfat ve zarf türünde sözcükler türetir.

3. İsim türünde sözcüklerden genellikle boyut olarak küçüklük ifade eden yeni isimler türetir.

Söz konusu ekin yukarıda belirtilen işlevlerinin temelinde 'küçültme' işlevi yer almaktadır. Ek, bu temel işleve bağlı olarak zaman içerisinde işlevsel bir genişleme ve çeşitlenme süreci geçirmiştir. Başlangıçta isim türündeki sözcüklere eklenerek "küçük eşya", "olgunlaşmamış bitki" ya da "küçük hayvan" isimleri türeten bir yapı özelliği gösterirken zamanla "sevgi, sempati, saygı, merhamet, şefkat,

yakınlık” ve “ince alay” gibi anlam değerleri kazandıran bir işleve sahip olmuştur. Bunun yanı sıra, yalnızca isimlerle sınırlı kalmayıp bazı sıfat ve zarf türündeki sözcüklere de eklenerek “miktar, boyut, durum ve nitelik” bildiren yeni sözcükler türetmiştir.

Ekin tarihî ve çağdaş Türk lehçeleri ile Türkiye Türkçesi ağızlarından başta Rize ağzı olmak üzere Trabzon, Artvin, Erzurum ağızlarında ve yukarıda ifade edildiği üzere bazı Slav ve Kafkas dillerinde de benzer işlevlerde görülmesi dikkat çekmektedir. Bununla birlikte söz konusu ekin kapsamlı incelemeler sonucunda farklı dillerde de benzer işlevlerde görülebileceği varsayımından hareketle çeşitli değerlendirmeler yapılabilir:

1. Bu durum, diller arası etkileşimle açıklanabilir. Diller arası etkileşimde ses, ek, söz dizimi özellikleri ve anlam unsurları gibi pek çok dil bilimsel ögenin aktarılabilmesi mümkündür. Buna bağlı olarak küçültme işaretleme yöntemlerinin ya da daha özel olarak ifade edilirse küçültme işaretleyicilerinin de diller arasında kopyalanması muhtemel bir durumdur. Türkçenin 19. yüzyıldan önce daha dar ölçekte Rusça, İspanyolca, İtalyanca gibi dillerle, 19. yüzyıldan itibaren ise geniş ölçekte Fransızcayla İkinci Dünya Savaşı’nı takip eden yıllarda ise Almanca ve İngilizceyle etkileşimleri sonucunda Türkçenin de yapısına uymayan küçültmeli yapılar ortaya çıkmıştır (Sarı, 2020, s. 78). Bunun yanında Türkçe de kendi yapısına ait birçok unsuru etkileşimde bulunduğu dillere vermiştir.

Bir dilin yabancı sözcüklerden uzak, tamamen kendine ait bir söz varlığına sahip olması imkânsız bir durumdur. Bir toplumun, diğer toplumlarla hiçbir ilişki kurmadan yaşaması mümkün olmadığı gibi uluslararası ticaret, siyaset, kültür ve sanat ilişkileri hemen dile yansımakta ve yeryüzündeki bütün dillerde, başka dillerden alınmış söz varlığı ve öğeleri bulunmaktadır (Aksan, 1996, s. 29).

2. İkinci bir değerlendirme olarak F. Güzel’in (2019, s. 178-179) de ifade ettiği gibi komşu dillerde de /+ka/ ekine benzer ve aynı işleve sahip ekler olduğu için bazı kelimelerde yabancı eklerin bulunması ve ekler arasında bir karışmanın olması mümkünse de Türk coğrafyasının çoğu yerinde görülen bu eki yabancı bir kaynağa bağlamak doğru olmayabilir.

3. Ekin tarihî ve çağdaş Kıpçak grubu Türk lehçelerindeki kullanımı ve işlevleri benzerlikler göstermektedir. Türkiye Türkçesi ağızlarının oluşumunda Kıpçakların etkisi çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur. Örneğin Doğu Karadeniz ağızlarındaki bazı sözcüklerin Kıpçak ses özelliklerini göstermesi, bu bölgedeki bazı yer adları bölge ağzının oluşumundaki Kıpçak etkileridir (Özgür, 2001; Demir, 2001). Karadeniz sahil şeridinde Kıpçak Türkçesi izlerinin bu yörede daha önceden bazı Kıpçak boylarının yurtlandırılmasıyla açıklanabilir (Karahana, 2022, s. 97). Buna bağlı olarak ekin Türkiye Türkçesi ağızlarından kuzeydoğu grubu ağızlarında ve özellikle Rize’de görülmesini bir Kıpçak tesiri olarak açıklamak mümkün olsa da kesin bir yargıya varmak güçtür.

3. Rize ve Yöresi Ağızlarındaki /+ka/ Eki

Genel Türkçede /+ka/, /+ke/, /+ga/, /+ge/ olarak dört şekilli olan ek, Rize ağzında /+ka/ şeklindedir³. Ek, Rize ağzının belirgin ses özelliği olan k > ç ses değişimiyle (damaksillaşmasıyla) birkaç örnekte /+ça/ şeklinde geçmektedir: *haniça*, *kaskaniçça*/*kastaniçça*, *nağuça*. Ünlüyle biten isimlere doğrudan eklenir: *anaka*, *dedeka*, *maruşka*, *neneka*, *paçika*, vb. ... Ünsüzle biten bazı isimlere de doğrudan gelmekle (*kırvanka*, *lakatka*, *zipka*/*zipka* gibi) birlikte *çiçeka* < *çiçek*+*ka*, *dudaka* < *dudak*+*ka*, *kulaka* < *kulak*+*ka* örneklerinde olduğu gibi sonu -k ünsüzü ile biten bazı sözcüklerde ünsüz düşmesi meydana geldiği görülmektedir. Ek, ünsüzle biten bazı isimlerde ise /+(i)ka/, /+(u)ka/ (*Ahmedika*, *cennetuka*, *Mutika*, *sepetika*, *şalike*/*şalika*, *yanuka* ...) şeklindedir. *Çimenika*, *dedeka*, *metika*, *neneka* gibi ince ünlülü sözcüklerde dil uyumuna girmedeği gözlenmektedir.

Yapılan kaynak taramaları ve derlemeler sonucunda ekin çoğunlukla gündelik hayatta halk arasındaki iletişimde ya da çocuk dilinde akrabalık terimlerine ve özel isimlere getirilerek “sevgi, şefkat, sevimlilik, alay” gibi anlamlarıyla birlikte “seslenme” ifadesi için kullanıldığı, bunun yanında “yavru ya da boyut olarak küçük hayvan isimleri, olgunlaşmamış bitki ve küçük nesne isimleri, bazı sıfat ya da zarf niteliğinde isimler” türettiği görülmektedir.

Buna göre Rize ve yöresi ağızlarındaki /+ka/ ekinin işlevleri şunlardır:

1. Kişi ve akrabalık adlarına eklenerek sevgi, şefkat, samimiyet ve merhamet anlamı katmaktadır. Bu bağlamla birlikte bu sözcükler aynı zamanda hitap/seslenme ifadesi de taşımaktadır. Ekin yöre

³ Yöre ağzında “*hanega*, *şalike*” olarak derlenen iki örnekte ekin /+ga/ ve /+ke/ olarak kullanımı da tespit edilmiştir ancak her iki şekil için de birer örnek mevcut olup aynı zamanda her iki örneği kaynak kişilerin “*haneka*, *şalika*” olarak da belirtmelerinden dolayı ekin yöre ağzındaki asıl ve tek şeklinin /+ka/ olduğu görüşüne varılmıştır.

ağızındaki en yaygın kullanılan işlevidir. Özellikle günlük hayatta yörenin coğrafi özelliklerinden dolayı yerleşim yerlerinin ve buna bağlı olarak yöre halkının birbirine uzak kalması nedeniyle halk arasındaki iletişimde seslenme sırasında kişi ve akrabalık adlarına getirilerek iletişime samimilik, yakınlık katmak için kullanıldığı görülmektedir:

anaka (< **ana+ka**): Sevgi ifadesiyle birlikte hem seslenme/hitap anlamını taşımaktadır. (KK 1)

babaka (< **baba+ka**): “baba, babacık” (KK 1)

“babaka ne edeyi, eyileşti mi?” (KK 4)

çiçeka (< **çiçek+ka**): “Çiçeğim” anlamında sevgi ve hitap ifadesi için kullanılmaktadır. (KK 2)

çimenika (**çimen+(i)ka**): “çimenikam” şekliyle de kullanılır. Sevgi, merhamet anlamı taşımaktadır (KK 1).

dayika (< **dayi+ka**): “dayı, dayıcık”; yeğenlerin kendi aralarında konuşurken dayıları için kullandıkları sözcük (GRS, 143).

“dayika ne edeyi?”

“Oy dayika dayika kulaklarını tika,

Oğlun alacak beni antikayım antikayım” (HYG, 185)

dedeka (< **dede+ka**): Çocuk dilinde sevgi ifadesiyle “dedeciğim, dedecik” anlamını taşımaktadır.

“Dedeka nasılsun?”

“dedum ona dedeka sen yaptun da ben yapamam.” (KAS, 309)

neneka (< **nene+ka**): “anneciğim, neneciğim, nenecik” anlamını taşımaktadır (KAS, 892).

“Nenekam nere citti?”

paçika (**paçi+ka** < **bacı** “**kız kardeş**”): Kız çocukları için kullanılan sevgi ifadesi: “Paçika, nāpaysun?” (KK 6)

Ayrıca özel isimlere getirilerek de kullanılmaktadır:

Alika (< **Ali+ka**): “Alicik, Aliciğim” anlamlarında özel isimlerin sonuna gelerek başta “seslenme” olmak üzere “sevgi” ifadesi için kullanılır (RİA, 105):

Ahmedika, Mutika, Hasanika, ...

2. Eşya ya da yer isimlerine gelerek boyut olarak küçüklüğünü ifade eden yeni isimler türetir:

çapika/çaplika (< **çap** “**güveç, toprak tencere**” +**(i)ka**): Kızılâğaçtan veya topraktan yapılmış küçük tereyağı kabı (HYG, 393)

fulika (< **fuli+ka**): Ambarda mısır, fasulye vs. saklanan yerin küçük bölümleri (KAS, 396)

haneka/hanega/haniça (< **Far. hane+ka**): Yaylada süt ve süt ürünlerini saklamak için yapılan küçük yer, küçük ambar (İkizdere), (KK 5).

kafika/kafuka/kapeka (< **kafi+ka**): küçük güğüm (Rize-Merkez), (KAS, 587)

kepçuka (< **kepçu+ka** < **Far. kefçe**): kulak memesi, kulak kepçesi (Rize-Merkez), (KAS, 470)

kirvanka (< **kirvan+ka**): küçük, yaylı el kantarı (Rize-Merkez), (KAS, 678)

lumbika (< **lumbi+ka** < **Rum. lamp** “**lamba**”): küçük el feneri (Çayeli, Rize-Merkez), (KAS 792)

metika (< **met** “**değenek**” +**(i)ka** < **Ar. medd**): küçük değenek (Kalkandere, Rize-Merkez), (KK 8)

paçaka/paçka (< **paça+ka**): 1. düz kalıp halinde küp, kare veya dikdörtgen prizma formunda taş parçası (İkizdere), (KAS, 924)

2. kibrit kutusu (İkizdere), (KAS, 924)

pulika (< **Rum. puli** “**yavru, bebek, çocuk**”+**ka**): bebek (Rize-Merkez), (KAS, 978)

sepetika (< **Far. sepet+(i)ka**): küçük sepet (Rize-Merkez), (KAS, 1020)

zanka/zanga (< **Rus. zan+ka**): küçük kilit (Rize-Merkez), (KAS, 1193)

zezoka (< **zezo+ka**): kilden yapılmış küçük kutu (Rize-Merkez), (KAS, 1206)

zıpka/zipka (< **zıp+ka**): dar ve küçük elbise
“O pontul nedu, ettun oni bir zıpka!” (GRS, 452)

3. Yavru hayvan ya da boyut olarak küçük hayvan isimleri yapar.

ameka: küçük balık (Güneyce), (GRS, 334)

bozmaka: Ökse Ardıcı kuşu, sırtı gri-kahverengi, göğüs kısmı ise beyaz üzerine siyah kırçılı tüylerle kaplı, karatavuktan daha büyük ama diğer ardıcılara göre küçük kafalı ve uzun kuyruklu bir kuştur. (Çayeli), (KAS, 197)

cennetuka (< **Ar. cennet** +**(u)ka**) kızılgerdan kuşu (Rize-Merkez), (KAS, 216)

“Ağaçtaki cennetukaya bakšana!”

çaçuka: çekirge (İkizdere), (KAS, 238)

espanika/espenuka: serçenin bir çeşidi (Çayeli), (KAS, 359)

“Buçun içi tane espenuka tuttum.”

fafatuka: kelebek (KK 4)

“Mutfağ dolı hep fafatuka, cami kapatun da.”

galeka (< **gale+ka**): küçük dana (GRS, 245)

ğhocika/hocika: öküzün küçüğü (Ardeşen Oca,-Hemşin), (KAS, 470)

kudika (< **kudik+ka**): köpek yavrusu (Rize-Merkez), (KAS, 720)

mağaka: (çocuk dili) inek (GRS, 315)

memetika: Mustafacık kuşu; serçeye benzer renkli kuş, (Rize-Merkez), (KAS, 841)

mirmika/mimika (< **mirmi+ka**): karınca (İkizdere), (DS, 4597)

“Mimikaları ezma, cennete su taşımazlar sağa” (KK 1)

momolika (< **momol+(i)ka**): küçük böcek, kurt (KK 4)

mozika/mozuko (< **mozi** “iki yaşından doğuruncaya kadar ineğe verilen ad”+**ka**): gebe olmadığı için sağılmaya devam edilen inek (Rize, Çayeli), (KAS, 876)

nasaka/nosaka: ilk kez yumurtlamaya başlayan tavuk (Rize, Çayeli-Raşot), (DS, 3240)

neka: civciv (Çayeli), (KAS, 892)

papalika/papulika: uğur böceği (İkizdere), (KAS, 930) Çocuklar uğurböceğini eline alır ve şu tekerlemeyi söylerler:

“papalika uç uç; anan baban cennete, kardaşların kurbete.” (GRS, 362)

yanuka: suda yaşayan küçük bir solucan (GRS, 452).

zivzika (< **zivzik+ka** < **zevzek**): bir tür cırcır böceği, çekirge (GRS, 482).

4. Bitki isimleri yapar. Bu isimlerden bazıları henüz olgunlaşmamış bitki, küçük boyutlu bitki ya da bitkilerin belirli bölümlerini ifade etmektedir.

ballıka (< **ballı+ka**): soya fasulyesi, yer lobiyası (GRS, 53)

çunçuka: Bir yayla çiçeğinin yaprağı (İkizdere), (KAS, 293)

feluka: lahana filizi (GRS, 191)

fitruka (< **Rum. fitru+ka**): kestane filizi (Çayeli-Raşot), (KAS, 391)

kabarçuka: Siyah taneleri olan mısır (Rize-Merkez), (KAS, 579)

kaskanika/kaskaniçça/kastaniçça: 1. Su kabağı, 2. Kardelen çiçeği tohumu (HYİ, 187)

momolika (< **momol+(i)ka**): zmlağı adı verilen bitkinin olgunlaştığında kırmızımsıtrak renk alan, yenilebilir dikenleri (Çayeli-Raşot), (KAS, 869)

sivilika: (lobiya sivilikası) fasulye bitkisinin kazığa sarılan gövdesi ve onun kurumuş şekli (GRS, 399).

sutlika (< **sutli+ka**): gövdesi yüksekçe ve sütlü bir çiçek türü (GRS, 406)

5. Nitelik, benzerlik, yakınlık, miktar ifade eden sıfatlar ve zarflar türetir:

çakçaka/çamçaka (< **çamçak** “ağaçtan oyularak yapılmış kulplu su kabı, kepçe” +**ka**): (s.) (mec.) Geveze, çok konuşan (Çayeli-Raşot), (KAS, 242)

çeluka (< **çel**+(**u**)**ka** < **Far. kel**): (s.) kel, kel baş (GRS, 110)

çimenika (< **çimen**+(**i**)**ka**): (s.) zayıf, çelimsiz çocuk (Rize-Merkez), (KAS, 279)

damulika: (z.) azıcık, bir parçacık, bir damlacık (KK 5)

datika (< **datli**+**ka**): (s.) (çocuk dili) Tatlı ve şekerleme türü olan her şey (GRS, 143)

dişlika (< **dişli**+**ka**): (s.) Dişleri öne doğru çıkık, seyrek veya bozuk olan kişi (GRS,152)

dudaka: (< **dudak**+**ka**) **1.** (s.) kalın ve asık dudaklı

2. (s.) (mec.) dudak, surat asarak naz yapan çocuk (GRS, 100)

faşlaka: (s.) pis (KK 3)

“Usti başi kirli, tam bir faşlaka.”

fitruka/fidruka (< **Rum. fitru**+**ka**): (s.) (mec.) güzel kız (Çayeli-Raşot) (KAS, 391)

fufuka (< **fufu**+**ka**): (s.) çitkırıldım, sıkıntıya dayanamayan, halinden memnun olmayan (Derepaşarı), (KAS, 396)

kaleka: (s.) (mec.) hastalıktan iyice beli bükülmüş ve iki büküm gezebilen kişi

“O hala, ne zamandır kaleka cezeyi”

kıççika (< **kıççı**+**ka**): (s.) (çocuk dili) yeni bitmiş diş (GRS, 267).

“bakayım abu paçının kıççıkaları bitti mi?”

kudika (< **kudik**+**ka**): (s.) (mec.) Çok ağlayan çocuk, çok konuşan yaşlı (GRS, 288).

“Ol kudika cel al oni, hancak uyur cotur oni”

kulaka (< **kulak**+**ka**): (s.) sağır, kulakları az işiten (GRS, 291)

maruşka (< **maruş**+**ka**): (s.) yaşlı, bunamış insan (KK 2)

mimika: (z.) (mec.) az, yetersiz (KK 1)

“Koyunun ağızına mimika, ne eder!”

nağuka/nağuç: (s.) **1.** beceriksiz, pısırik kız (GRS, 337)

2. nazlı, narin kişi (KK 7)

nazlika (< **nazli**+**ka**): (s.) çitkırıldım, narin, ince yapılı kız ya da çocuk (KK 4)

paçaka (< **paça**+**ka**): (s.) düz, yassı (Daha çok “düz taş” için kullanılır.) (GRS, 359)

pitiika (< **piti**+**ka**): (s.) kısa boylu, şişman insanlara takılan lakap (Rize-Merkez, Derepaşarı), (KAS, 964)

porluka (< **porlu**+**ka**): (s.) **1.** Çok osuran kişilere takılan lakap (İkizdere), (KAS, 973)

2. (mec.) ileri geri konuşan, sözüne güvenilmez kişi

“Onun lafuna bakılmaz, porlukanun biridir.” (GRS, 374)

pulika (< **Rum. puli** “yavru, bebek, çocuk”+**ka**): (s.) (mec.) bebek gibi davranan kişi (KAS, 978)

pupuka (< **pupu**+**ka**): (s.) çekingen, beceriksiz kişi (GRS, 377)

sapika (< **sap**+(**i**)**ka**): (s.) uzun boylu adam (Derepaşarı), (KAS 1011)

şuşuka (< **şuş**+(**u**)**ka**< **şaş** “**aptal, sersem**”): (s.) sakar, beceriksiz (KK 8)

tinika (< **tin**+(**i**)**ka**): (s.) küçük (Derapazarı) (KAS, 1090)

tuylika (< **tuyli**+**ka**): (s.) tüylü, kıllı insan (KK 6)

zıpka/zipka (< **zıp**+**ka**): (s.) (mec.) zayıf beden, sıksa (GRS, 481)

zivzika (< **zivzik**+**ka** < **zevzek**): (s.) (mec.) geveze, devamlı ağlayan çocuk (GRS, 482)

6. İsimlerden yeni isimler türetir. Bu sözcüklerin bazıları Rize ve yöresi ağızlarındaki çocuk dilinde yer alan sözcüklerdir.

firfilika/fifilika (< **firfili+ka**): 1. fırlıdak, rüzgâr gülü (İkizdere), (KK 5)

2. Karalahana ezmek, yoğurt çırpma için kullanılan, budaklı çam dalından yapılmış el mikseri (KAS, 387)

hamalika: Ayakkabı işlevi gören lastik çeşidi (KK 2)

“Bağa ilk hamalikami dedem almıştır.”

kuklika/kuplika: çocuk hıçkırığı (İkizdere), (KAS, 726)

kulumika: kılıcı çıkarılmış hamsi üzerine yumurta kırılarak yapılan yemek; kaygana (Çayeli-Raşot), (KK 3)

lakatka (< **lakat+ka** < **Rum. lakat** “**dana burnu böceği+ka**): kuş sapanı (Fındıklı, Hemşin), (KAS, 749)

mamancika: bez parçalarından yapılan oyuncak bebek (İkizdere), (KAS, 813)

pepeka (< **pepe+ka**): (çocuk dili) süt (KK 2)

puççika (< **puççi+ka**): (çocuk dili) meme (GRS, 375)

pupuka (< **pupu+ka**): 1. (çocuk dili) yara (İkizdere, Çamlıhemşin) (KK 5, KK 9)

2. çekingen, beceriksiz kişi (GRS, 377)

soyka (< **soy+ka**): soyularak çıkarmaya elverişli ağaç ve sert bitkilerin kabuğu, yılan derisi

“çestane soykasi, çendir soykasi” (İkizdere, Güneyce) (GRS, 401)

şalika/şalike (< **Far. şal+(i)ka**): çocukların boynuna bağlanan önlük (DS, 3739)

yanuka (< **yan+(u)ka**): (mec.) yan yana yürüten kişi, eş, dost (KK 4)

Sonuç

/+ka/ eki, çeşitli fonetik farklılıklarla Türkçenin tarihi ve çağdaş lehçelerinde görülen, ayrıca bazı Slav ve Kafkas dillerinde tespit edilen, Türkiye Türkçesinin kuzeydoğu grubu ağızlarında ise yaygınlık kazanan bir yapım ekidir. Ek, çoğunlukla isim ve sıfat türündeki sözcüklere eklenerek “küçültme, sevgi, şefkat, acıma ve seslenme” gibi anlam değerleri taşıyan yeni sözlüksel birimler türetmektedir. Ekin yapısı hakkında görüşler çeşitlidir. Türkolojide genellikle isimden isim yapan bir ek olduğu görüşünde birleşmiştir. Ayrıca Eski Türkçedeki /+kIyA/ veya /+kiñe/ ekinin büzülmesi sonucu oluştuğu veya /+kAy/ küçültme ekindeki /y/’nin erimesiyle ortaya çıktığını ifade eden iki temel görüş vardır. Ekin işlevleri konusunda da farklı görüşler mevcuttur. Eski Türkçeden beri kullanılan ekin /+kA/ yaklaşıma hâli ekinde farklı olarak genellikle akrabalık terimleri yaptığı ya da eklendiği isimlere küçültme ve sevgi anlamı kattığı, öte yandan hayvan adları yapan bir ek olduğu görüşü en yaygın görüştür. Bugün ölçünlü Türkiye Türkçesinin yazı dilinde görülmeyip kuzeydoğu grubu ağızlarından Rize ve yöresi ağızlarında işlek olarak kullanılmaktadır.

Söz konusu ek, gerek tarihî gerekse çağdaş Türk lehçeleri olsun Türkçenin tüm dönemlerinde genellikle “1. Akrabalık isimlerine gelerek sevgi, merhamet ifadesinin yanında seslenme işlevi üstlenir. 2. Sıfat ve zarf türünde sözcükler türetir. 3. İsim türünde sözcüklerden yeni isimler türetir.” olmak üzere üç temel işlevle karşımıza çıkmaktadır. Ekin “akrabalık adlarına eklenerek sevgi ve merhamet ifadesi kazandırmanın yanı sıra seslenme işlevi üstlenmesi”, başta Kıpçak grubu Türk lehçeleri olmak üzere çağdaş Türk lehçelerinin birçoğunda ortak ve yaygın bir kullanım özelliği göstermektedir. Ek, akrabalık terimlerine eklendiği yapılarda aynı zamanda bir hitap/seslenme anlamı da taşımaktadır. Bu işlevi Türkçenin tarihî dönemlerinde ve Türkiye Türkçesinin kuzeydoğu grubu ağızlarında da varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

Çalışmalardan yapılan taramalar ve derlemeler sonucunda Rize ve yöresi ağızlarında /+ka/ ekiyle türetilmiş 89 sözcük tespit edilmiş olup bu sözcüklere bağlı olarak ekin işlevleri altı başlık altında değerlendirilmiştir. Çalışmada /+ka/ ekiyle türetilmiş sözcüklerin farklı anlamları da ve bu sayıya dâhil edilmiştir.

Buna göre ekin işlevleri ve tespit edilen sözcükler şu şekildedir:

Ekin işlevleri	Tespit Edilen Sözcükler
----------------	-------------------------

1. Kişi ve akrabalık adlarına eklenerek sevgi, şefkat, samimiyet ve merhamet anlamı katmakla birlikte hitap/seslenme ifadesi de taşımaktadır.	<i>Ahmedika/Alika/Hasanika, ..., anaka, babaka, çiçekka, çimenika, dayika, dedeka, neneka, paçika</i>
2. Eşya ya da yer isimlerine gelerek boyut olarak küçüklüğünü ifade eden yeni isimler türetir.	<i>çapika/çaplika, fulika, haneka/hanega, kafika/kafuka/kapeka, kepçuka, kirvanka, lakatka, lumbika, metika, paçaka/paçka, pulika, sepetika, zanka/zanga, zezoka</i>
3. Yavru hayvan ya da boyut olarak küçük hayvan isimleri yapar.	<i>ameka, bozmaka, cennetuka, çaçuka, espanika, fafatuka, galeka/galeke/, ğhocika/hocika, kudika, mağaka, memetika, mirmika/mimika, mozika/moziko/mozuko, nasaka, neka, papalika/papulika, yanuka, zivzika</i>
4. Olgunlaşmamış bitki, küçük boyutlu bitki ya da bitkilerin belirli bölümlerini ifade eden isimler yapar.	<i>ballika, çunçuka, feluka, fitruka, kabarçuka, kaskanika, momolika, sivilika, sutlika</i>
5. Nitelik, benzerlik, yakınlık, miktar vb. ifade eden sıfatlar ve zarflar türetir.	<i>çakçaka/çamçaka, çeluka, çimenika, damulika, dişlika, dudaka, faşlaka, fitruka/fidruka, fufuka, kaleka, kıççika, kudika, kulaka, maruşka, mimika, nağuka/nağuça, nazlika, paçaka, pitika, porluka, pulika, sapika, şuşuka, tinika, tuylika, zıpka/zipka, zivzika</i>
6. İsimlerden yeni isimler türetir.	<i>firfilika/fifilika, hamalika, kuklika/kuplika, kulumika, lakatka, mamancika, pepeka, puççika, pupuka, soyka, şalika/şalike, yanuka</i>

Yukarıda işlevleri ve yöre ağzından örnekleri ortaya konulan /+ka/ ekinin söz konusu altı işlevinin temelinde bir küçültme işlevinin bulunduğu ileri sürmek mümkündür. Nitekim dilbilimde küçültme ekleri, sözcüklerin anlamına öncelikle fizikî küçüklük, ardından ise bu temel işleve bağlı olarak sevgi, şefkat, merhamet gibi duygusal değerler ile bazı durumlarda küçümseme ve alay gibi yan anlamlar kazandıran ekler olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede, /+ka/ ekinin de başlangıçta somut ve fizikî küçültme işleviyle kullanıldığı ancak zamanla bu temel işlevin semantik genişlemeye uğrayarak duygusal yakınlık (sevgi, bağlılık, merhamet) ve olumsuz değer yüklemeleri (küçümseme, alay) ifade eden ikincil işlevler kazandığı söylenebilir.

Kaynak kişilerle gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda yöre ağzında /+ka/ ekinin, tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde gözlemlenen kullanımlarla paralellik gösterdiği tespit edilmiştir. Buna göre söz konusu ekin, özellikle günlük iletişimde aile bireyleri ve akrabalar arasında yakınlık, samimiyet, sevgi, şefkat ve merhamet gibi duygusal değerleri ifade etmek amacıyla akrabalık isimlerine ve özel isimlere getirilerek yaygın biçimde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Öte yandan, yörenin coğrafi yapısı nedeniyle yerleşim birimlerinin birbirinden görece uzak konumlanmış olması, sözlü iletişimde seslenme pratiklerini ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda, özellikle hitap ve seslenme durumlarında isimlere /+ka/ ekinin eklenmesiyle, ifadenin duygusal etkisinin artırılmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır.

Rize ve yöresi ağızlarında görülen /+ka/ eki, özellikle aile içi ve akrabalık ilişkileri bağlamında kullanılan gündelik iletişim dilinde söyleme sevimlilik, sıcaklık ve yakınlık gibi duygusal değerler kazandıran işlevsel bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Bu ekin çocuk dilinde de yaygın biçimde kullanıldığı *datika, dayika, kıççika, papalika/papulika, pepeka, puççika, pupuka, mağaka* gibi örneklerle somutlaşmaktadır. Bununla birlikte /+ka/ ekinin yöre ağzında yalnızca *anaka* (< *ana*+*ka*), *dişlika* (< *dişli*+*ka*), *sutlika* (< *sutli*+*ka*), *yanuka* (< *yan*+(*u*)*ka*) gibi Türkçe kökenli sözcüklere değil, aynı zamanda *çeluka* (< *çel*+(*u*)*ka* < Far. *kel*), *kepçuka* (< Far. *kefçe*+(*u*)*ka*), *lumbika* (< *lumbi*+*ka* < Rum. *lampa* “*lamba*”), *metika* (< *met* “*değenek*” +(i)*ka* < Ar. *medd*), *pulika* (< Rum. *puli* “*yavru, bebek,*

çocuk''+ka), *sepetika* (< Far. *sepet*+(i)*ka*), *şalika* (< Far. *şal*+(i)*ka*), *zanka/zanga* (< Rus. *zan*+*ka*) gibi alıntı sözcüklere de getirildiği görülmektedir. Ayrıca *ameka*, *ğhocika/hocika*, *mozika/mozuko*, *nağuka/nağuça*, *nasaka*, *neka*, *zıpka/zipka* gibi örneklerinin bir kısmının da kökeni tespit edilememekle birlikte yöre ağzında kullanılan sözcükler olduğu gözlenmektedir. Söz konusu verilerden hareketle, /+ka/ ekinin Rize ve yöresindeki yaygın kullanımı, Kıpçak tesiriyle açıklanabilir. Karadeniz sahil şeridinde tarih boyunca bazı Kıpçak boylarının yerleştirilmesi, bu bölgede Kıpçak Türkçesine ait dilsel izlerin görülmesini mümkün kılmaktadır. Nitekim ekin işlevsel özellikleri ve kullanım sıklığı, Kıpçak grubu Türk lehçelerinde de benzer yapılarla büyük ölçüde örtüşmekte; bu durum, Kıpçak etkisi görüşünü destekler nitelik taşımaktadır. Bunun yanında alıntı sözcüklerde de yaygın şekilde görülmesi ve bazı Slav ve Kafkas dillerinde de benzer morfolojik unsurlara rastlanması, dil temasına dayalı bir etkileşimi düşündürmektedir ancak bu tür etkileşimlerin yönü ve kapsamı hakkında kesin yargılara ulaşılabilmesi, daha kapsamlı ve karşılaştırmalı dilbilimsel araştırmaların yapılmasını gerekli kılmaktadır.

ETİK KURUL İZNİ

Kurul adı: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu.

Tarih: 25/03/2026

No: 2026/142

Kaynakça

- Aksan, D. (1996). Türkçenin söz varlığı, Türk dilinin sözcükbilimiyle ilgili gözlemler, saptamalar. Ankara: Engin Yay.
- Alkaya, E. (2008). “Eski Türkçede –qıña Ekinin Türk Lehçelerinde ve Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Kullanımı Üzerine”. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 3/4, 43-72. https://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/ercan_alkaya_qina_eki_agizlar_kullanim.pdf
- Ayazlı, Ö. (2017). “Türk dillerinde /+GA/ eki”. International Journal of Languages’ Education and Teaching. 714-726. <http://doi.org/10.18298/ijlet.1817>
- Baskakov, N. A. (1958). Karakalpaksko-russkiy slovar’. Moskva.
- Baskakov, N. A., Karriyev, Baimukhamed A. H., Yaqubovich, M.(1968). Turkmensko-russkiy slovar’. Moskva.
- Caferoğlu, A. (1946). Anadolu diyalektolojisine dair bir deneme. Türk Dili Belleten, 87-110.
- Caferoğlu, A. (1959). Die Anatolischen und Rumelischen dialecte, PhTF I, aquis mattiacis apud Franciscum steiner, Wiesbaden, 239-260.
- Caferoğlu, A. (1970). ÇAYKA’dan ŞAYKA’ya. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten. 1-11.
- Caferoğlu, A. (1994). Kuzeydoğu illerimiz ağızlarından toplamalar Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve yöresi ağızları. Ankara: TDK Yay.
- Caferoğlu, A. (2015). Eski Uygur Türkçesi sözlüğü. Ankara: TDK Yay.
- Choi, H. (2010). Türkçe, Korece, Moğolca ve Mançu-Tunguzcanın karşılaştırmalı ses ve biçim bilgisi. Ankara: TDK Yay.
- Chumburidze, N. ve K’ik’onişvili, M. (2016). “Gürcüce küçültme isimlerin özellikleri”. Yedinci Uluslararası Kartveloloji Sempozyumu Bildirileri. Tiflis, 144-146.
- Clauson, S. G. (1972). An etymological dictionary of pre-thirteenth century Turkish. Oxford: University Press.
- Coşkun, O. (2005). Her yönüyle İkizdere. Kocaeli.
- Çikobava, A. ve Tsertsvade, İ. (1962). Avarca. Kafkas Dilleri Üzerine Çalışmalar. Tiflis: Tiflis Devlet Üniversitesi Yay.
- Demir, N. (2001). “Karadeniz Bölgesi’nde Peçenekler ve Kıpçaklar”, Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001), Bildiriler, C. II, Trabzon, 401-409.
- Deny, J. (2012). Türk dil bilgisi: Modern Türk dil bilgisi çalışmalarının kapsamlı ilk örneği, A. Benzer (Haz.), A. U. Elöve (Çev.). İstanbul: Kabalcı Yay.
- Dirks, W. (2005). Uzbek English dictionary. The central Asian heritage group.
- Eraslan, K. (2012). Eski Uygur Türkçesinin grameri. Ankara: TDK Yay.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2018). Kâşgarlı Mahmud Divânu Lugâti’t-Türk (giriş-metin-çeviri-notlar-dizin). Ankara: TDK Yay.
- Erdal, M. (1991). Old Turkic word formation: A functional approach to the lexicon I-II. Wiesbaden: Otto Harrasowitz Verlag.
- Ersoy, H. Y. (2012). Başkurt Türkçesi. Prof. Dr. A. B. Ercilasun (Ed.), Türk lehçeleri grameri içinde. (ss. 355-428). Ankara: Akçağ Yay.
- Ersoy, F. (2012). Çuvaş Türkçesi. Prof. Dr. A. B. Ercilasun (Ed.), Türk lehçeleri grameri içinde (ss. 1285-1340). Ankara: Akçağ Yay.
- Gabain, A. von (2007). Eski Türkçenin grameri. M. Akalın (Çev.). Ankara: TDK Yay.
- Gemalmaz, E. (1995). Erzurum ili ağızları (inceleme-metin-sözlük ve dizinler) I. Cilt. Ankara: TDK Yay.
- Günay, T. (2003). Rize ili ağızları. Ankara: TDK Yay.
- Güzel, F. (2019). Türkiye Türkçesi ağızlarında yapım ekleri. Ankara: TDK Yay.
- Glonti, A. (1964). Gürcü leksikolojisi. Tiflis: Tsodna.
- Hafizoğlu, L. (2004). “Bazı Doğu, Güney ve Batı Slav dillerinde isim türeten ortak ekler”. Karadeniz Araştırmaları. 1(1), 82-89. <https://izlik.org/JA66BE75GA>
- Kaçalin, M. S. (2011). Nevâyi’nin sözleri ve Çağatayca tanıklar. Ankara: TDK Yay.
- Kara, İ. (2014). Güneyce-Rize sözlüğü bir Doğu Karadeniz köyünün hafızası ve nâtıkası. İstanbul: Dergâh Yay.
- Karaağaç, G. (2019). Dişilik veya küçültme ekleri mi?. Dil, Tarih ve İnsan. İstanbul: Kesit Yay.
- Karahan, L. (2022). Anadolu ağızlarının sınıflandırılması. Ankara: TDK Yay.

- Kononov, A. N. (1969). İsimlerin ve sıfatların küçültme şekilleri ve söz yapımı, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı/BELLETEN, 81-88. <https://izlik.org/JA52GR79KR>
- Malov, S. Y. (1957). Yazık jyoltıh uygurov: slovar i grammatika. Alma-Ata.
- Naskali Gürsoy, E.ve Duranlı, M. (1999). Altayca-Türkçe sözlük. Ankara: TDK Yay.
- Öner, Mustafa (2012). Tatar Türkçesi. Prof. Dr. A. B. Ercilasun (Ed.). Türk Lehçeleri Grameri içinde (ss. 679-748). Ankara: Akçağ Yay.
- Özgür, Can (2001). “Doğu Karadeniz Ağzlarında Kıpçakça Üzerine Tespitler”, Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001), Bildiriler, C. II, Trabzon, 189-193.
- Özkan, N. (2012). Gagavuz Türkçesi. Prof. Dr. A. B. Ercilasun (Ed.). Türk Lehçeleri Grameri içinde (ss. 81-170). Ankara: Akçağ Yay.
- Öztürk, Ö. (2005). Karadeniz ansiklopedik sözlük I-II. Cilt. İstanbul: Heyamola Yay.
- Öztürk, R. (2012). Özbek Türkçesi. Prof. Dr. A. B. Ercilasun (Ed.). Türk Lehçeleri Grameri içinde (ss. 291-354). Ankara: Akçağ Yay.
- Öztürk, R. (2015). Yeni Uygur Türkçesi grameri. Ankara: TDK Yay.
- Räsänen, M. (1957). Material zur morphologie der türksichen Sprachen. Studia Orientalia Edidit Societas Orienatalis Fennica XXI, Helsinki.
- Sarı, İ. (2020). Türkçede küçültme. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Sleptsov, P. A. (1972). Yakutsko-russkiy slovar'. Moskva.
- Tavkul, U. (2000). Karaçay-Malkar Türkçesi sözlüğü. Ankara: TDK Yay.
- Tavukçuoğlu, H. Ş. (1996). Her Y. Güneysu-Rize. İstanbul: Güneysu Sosyal Dayanışma ve Kültür Derneği Yay.
- TDK Türkiye’de halk ağzından derleme sözlüğü (1993). Ankara: TDK Yay.
- TDK Tarama sözlüğü (2009). C. III, V. Ankara: TDK Yay.
- Tekin, T. (2000). Orhon Türkçesi grameri. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Tenişev, E. R. (1968). Tuvinsko-russkiy slovar'. Moskva.
- Tietze, A. (2016). Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati, I. Cilt, A-B, S. Tezcan (Ed.). Ankara: Türkiye Bilim Akademisi (TÜBA).
- Uygur, C. V. (2012). Karakalpak Türkçesi. Prof. Dr. A. B. Ercilasun (Ed.), Türk Lehçeleri Grameri içinde. (ss. 543-622). Ankara: Akçağ Yay.
- Uygur, S. (2017). “Ahıska–Ardahan–Artvin–Batum–Rize–Trabzon Hattında /+(a)y/ ~ /+a/ Eki”. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD Journal), 2/2, 457-473. <http://dx.doi.org/10.21733/ibad.368408>
- Ünlü, S. (2012). Karahanlı Türkçesi sözlüğü. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, S. (2012). Harezmi Altınordu Türkçesi sözlüğü. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Vardar, B. (2001). Dilbilimin temel kavram ve ilkeleri. İstanbul: Multilingual Yay.
- Wilkens, J. (2021). Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch – Deutsch – Türkisch (Eski Uygurcanın el sözlüğü Eski Uygurca – Almanca – Türkçe). Göttingen: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.
- Yudahin, K. K. (1998). Kırgız Sözlüğü. Çev. A. Taymas. Ankara: TDK Yay.

Kısaltmalar

Ar.: Arapça

ATS: Altayca-Türkçe Sözlük

bk.: bakınız

DLT: Divânu Lugâtî't-Türk

DS: Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü

Far.: Farsça

GRS: Güneyce-Rize Sözlüğü

HYG: Her Yönüyle Güneysu-Rize

HYİ: Her Yönüyle İkizdere
KAS: Karadeniz Ansiklopedik Sözlük I-II. Cilt
KK: kaynak kişi
KMTS: Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü
KTS: Kıpçak Türkçesi Sözlüğü
mec.: mecaz
Mo.: Moğolca
RİA: Rize İli Ağızları
Rum.: Rumca
Rus.: Rusça
s.: sıfat
TDK: Türk Dil Kurumu
TS: Tarama Sözlüğü
TuvRS: Tuvinsko-russkiy slovar
YakRS: Yakutsko-russkiy slovar
Yay.: Yayınları
YUTS: Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü
vb.: ve benzeri
z.: zarf

Ek 1: Kaynak Kişi Listesi

Kaynak Kişi	Adı-Soyadı	Doğum Yeri/Tarihi	Yaşadığı Yer	Mesleği	Derleme Yeri	Derleme Tarihi
KK 1	F. B.	1969/Rize	Rize/Merkez	Temizlik Görevlisi	Rize/Merkez	12.08.2025
KK 2	H. K.	1954/Rize	Rize/Merkez	Ev Hanımı	Rize/Merkez	19.07.2025
KK 3	O. K.	1972/Çayeli	Rize/Çayeli	Serbest Meslek	Çayeli	22.09.2025
KK 4	Ş. M.	1989/Güneysu	Rize/Güneysu	Ev Hanımı	Güneysu	13.08.2025
KK 5	F. Y.	1949/İkizdere	Rize/İkizdere	-	İkizdere	20.09.2025
KK 6	S. A.	1956/Ardeşen	Rize/Ardeşen	-	Rize	22.09.2025
KK 7	Y. U.	1982/Kalkandere	Rize/Merkez	Akademisyen	Rize	22.09.2025
KK 8	A. A.	1960/Fındıklı	Rize/Fındıklı	Emekli	Fındıklı	15.08.2025
KK 9	S. D.	1990/Çamlıhemşin	Rize/Merkez	Memur	Rize	22.09.2025